

ТЕМА 3. СУЧАСНІ МОДЕЛІ ЗМІШАНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

План лекції

1. Американська (англо-саксонська) модель економіки.
 - 1.1. Ліберальна модель соціальної держави: Велика Британія.
 - 1.2. Ліберальна модель соціальної держави США.
2. Німецька та французька моделі соціально орієнтованої ринкової економіки.
 - 2.1. Німецька модель соціально орієнтованої ринкової економіки.
 - 2.2. Французька модель соціально орієнтованої ринкової економіки
3. Скандинавська модель: економічна ефективність і соціальна орієнтація.

1. Американська (англо-саксонська) модель економіки.

1.1. Ліберальна модель соціальної держави: Велика Британія.

Передумовами формування соціальних функцій держави у другій половині XIX ст. в умовах становлення англосаксонської моделі ринкової економіки були:

- аграрна революція,
- промисловий переворот,
- розвиток індустріалізації та поглиблення у зв'язку з цим проблем бідності та соціальної нерівності селян та робітників.

Теоретичним підґрунтям слугувало базове положення соціального лібералізму про те, що суспільство / держава повинні забезпечити позитивні права особистості.

Інституціоналізація соціальних функцій держави відбувалася передусім шляхом упровадження механізмів соціального страхування (від організації добровільних спілок взаємодопомоги, робітничих союзів до системи державного обов'язкового соціального страхування) та соціальної допомоги.

Фінансування переважної більшості соціальних програм здійснювалося переважно за рахунок недержавних заощаджень і страхування.

Велика Британія

Класичним представником ліберальної моделі соціальної держави є Велика Британія.

На початку XX ст. практика соціального захисту її громадян не мала системний чи всеохоплюючий характер, нагадувала швидше набір спонтанних реформ, покликаних розв'язати нагальні суспільні проблеми. Так, завдяки поширенню робітничих страйків парламент заборонив промисловцям висувати трейд-юніонам позови щодо збитків від страйків (1906), було

створено державну комісію для посередництва у трудових конфліктах, ухвалено закон про компенсацію за нещасні випадки на виробництві (1907), встановлено пенсії робітникам віком від 70-ти років (1908), законодавчо закріплено рівень мінімальної заробітної плати (1909) тощо.

Вагома роль у становленні соціальної держави належала прем'єр-міністру Великої Британії Г.Г. Асквіту, що запровадив державне соціальне страхування ризиків, пов'язаних із хворобою, інвалідністю та безробіттям, а також державне пенсійне забезпечення (1911).

Однак пенсійні системи та системи медичного страхування мали обмежені можливості, тому поширювалися передусім на чоловіків, які мали роботу. Таким чином, обов'язок держави гарантувати однакову кількість послуг усім громадянам, незалежно від статі, працевлаштування та віку, у той час не було реалізовано.

Водночас у суспільстві набула популярності полеміка щодо демографічної ситуації в країні, охорони здоров'я громадян та навколишнього середовища. Ці проблеми поглибилися у зв'язку з Першою світовою війною, тому у 1919 р. було створено Міністерство охорони здоров'я Великої Британії.

Після Другої світової війни посилилася роль держави в економічній та соціальній політиці завдяки зростанню довіри суспільства до державних інституцій в умовах пошуку суспільної та особистої безпеки. Домінування концепції державного регулювання економіки, масштабної реалізації економічних функцій держави, тривало до початку 1970-х років.

Значний вплив на формування повоєнної соціальної політики мав вчений-економіст, голова Комітету соціального страхування та споріднених послуг Великої Британії В. Беверідж, який оприлюднив звіт «Соціальне страхування та інші види соціального забезпечення» (1942).

Передусім він ініціював розбудову державної системи охорони здоров'я, забезпечення повної зайнятості, надання державних пенсій та соціальної допомоги сім'ям.

Запропонована ним система страхування була реалізована реформаторами Лейбористської партії, що здобули перемогу на виборах 1945 р. Держава взяла на себе соціальні послуги, що стосувалися освіти, медичного догляду, пільг на проїзд у громадському транспорті, підтримки мистецтва та культури тощо. Соціальний захист полягав передусім у страхуванні на випадок хвороби, безробіття, нещасного випадку та небезпек, пов'язаних зі старістю.

Оскільки питання безробіття у міжвоєнний період було особливо гострим, з 1945 р. були запроваджені обов'язкові виплати для всіх безробітних

у Великій Британії. Страхові фонди поповнювалися завдяки оподаткуванню, нужденним надавали догляд і послуги безкоштовно або зі значними пільгами. Система соціального забезпечення набула всезагального характеру та ознак перерозподілу ресурсів між заможними групами населення та менш забезпеченими. Британська держава добробуту замкнула цикл реформ, розпочатих у XIX ст., та стала одним із взірців кардинальних нововведень щодо соціального захисту громадян.

Ліберальна модель сучасної соціальної політики Великої Британії передбачає цільове забезпечення державою лише найбільш вразливих верств населення на основі залишкового принципу методом прямого перерозподілу доходів через бюджетну систему. Система соціальних трансфертів включає пенсії, пільги, виплати через хворобу, безробітним, допомога багатосімейним тощо.

Особливістю сучасної соціальної політики, що обумовлена традиціями та історичним спадком країни, є синергія публічно-владних структур та громадської ініціативи у реалізації соціальних функцій. Участь держави у реалізації соціальної політики є опосередкованою, оскільки оприявнюється передусім організаційно-правовою інституціалізацією недержавних фінансових потоків на соціальні потреби і формуванням ринкової інфраструктури отримання доходів у суспільстві.

1.2. Ліберальна модель соціальної держави США.

США є найбільшою економікою світу та історично асоціюються з широкими економічними можливостями, що приваблювали іммігрантів з усього світу. Основоположні принципи держави, сформовані у XVIII столітті, наголошували на індивідуальній свободі та обмеженій ролі держави, хоча юридичні права на той час явно не поширювалися на всіх членів суспільства (наприклад, на рабів і жінок).

Ліберальна модель соціальної держави США також є умовно-залишковою, за якої держава обмежує свою роль матеріальною підтримкою найбільш малозабезпечених громадян за рахунок обов'язкового солідарного соціального страхування (на початку та всередині 1960-х років майже половина всіх витрат державного бюджету спрямовувалася на соціальний захист нужденних).

Повноцінними суб'єктами соціальної політики в державі є

- соціально відповідальний бізнес,
- громадяни,
- недержавні організації (соціально-страхові фонди та асоціації, благодійні та волонтерські організації тощо).

Фінансову основу соціальних програм складають передусім корпоративні фонди, приватні заощадження і приватне страхування, добровільна та неформальна допомога. Таким чином, ліберальна модель соціальної держави США є стимулом для свобод та відповідальності підприємницької діяльності, високої продуктивності праці, масової орієнтації на досягнення особистого успіху та консолідації суспільства.

Провідною метою соціальної політики США є вирівнювання можливостей для всіх громадян на основі врахування механізму економічного зростання і дотримання балансу між принципами економічної ефективності та розподілу. Однак передусім ***ця політика базується на таких постулатах, як приватна власність, ринкова економіка, конкуренція.***

Особливістю американської ментальності є індивідуалізм та визнання неминучості соціальної нерівності, тому американська концепція соціальної справедливості виходить з принципів, що головною умовою реалізації соціальної справедливості є надання всім громадянам фундаментальних прав (свободи слова, совісті, асоціацій), а із сфери суспільних відносин виключається дискримінація особи.

Держава надає допомогу лише найуразливішим групам населення, щоб забезпечити базовий рівень цивілізованого існування для них. Водночас максимально стимулюється розвиток конкуренції та вільного підприємництва, забезпечуються рівні можливості для всіх громадян та всебічно підтримуються їхні прагнення у підвищенні рівня доходів. Однак вибір щодо рівня власного добробуту лишається за громадянином, хоча й передбачає особисту відповідальність за його соціальну перспективу.

Отже, **особливості ліберальної моделі соціальної держави США:**

- відсутність уніфікованої системи соціального захисту,
- державний мінімалізм у розв'язанні соціальних проблем,
- реалізація федеральних соціальних програм на рівні штатів,
- жорстка перевірка нужденності громадян для включення їх до програм соціальної допомоги,
- солідарний розподіл фінансового забезпечення соціальних зобов'язань між державою, підприємствами, страховими і благодійними організаціями та громадянами.

Місце США у рейтингу за **Індексом економічної свободи 2026 року:**

Індекс економічної свободи охоплює всебічне бачення економічної свободи.

12 аспектів економічної свободи, що вимірюються в Індексі, згруповані в чотири широкі напрямки:

- **Верховенство права** (права власності, ефективність судової влади та доброчесність уряду);
- **Розмір уряду** (податкове навантаження, державні витрати та фінансове здоров'я);
- **Ефективність регулювання** (свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода); та
- **Відкритість ринку** (свобода торгівлі, свобода інвестицій та фінансова свобода).

Кожен вимірний аспект економічної свободи має суттєве значення для економічного зростання та процвітання. Політика, яка дозволяє більшу свободу в будь-якій з вимірних сфер, як правило, стимулює зростання, що призводить до більших можливостей для людей розвиватися економічно — прогресу, який, у свою чергу, призводить до вимірного прогресу та тривалого процвітання.

Рейтинг економічної свободи Сполучених Штатів становить 72,8, що ставить їхню економіку **на 22-е місце за рівнем свободи в Індексі економічної свободи 2026 року** [<https://economicfreedom.heritage.org/pages/report>]. Його рейтинг зріс на 2,6 пункту порівняно з минулим роком, що поклало край різкому п'ятирічному спаду економічної свободи Америки. Зростання грошової свободи, державних витрат, фінансового стану та інвестиційної свободи перевищило нижчий бал у сфері торговельної свободи, що відображає позитивний вплив масштабних регуляторних та податкових реформ на економічне зростання, інвестиції та ділову довіру.

Це помітне покращення також знаменує собою найбільше покращення показників Америки з 2001 року та другий найкращий показник за 32-річну історію США в Індексі. Прагматична стратегія адміністрації Трампа, спрямована на зростання економіки, – зниження витрат на ведення бізнесу, сприяння та поширення добробуту, а також підвищення довгострокової конкурентоспроможності – призвела до найвищих темпів економічного зростання, зафіксованих за останні роки.

Коротка історія економіки США

Історія економіки США свідчить про те, що підтримка ринкових механізмів і державного регулювання змінювалася з часом.

Наприкінці XIX століття нерегульовані прояви надмірностей «позолоченої доби» (**Gilded Age**), що призвели до концентрації економічної влади та частих економічних спадів, сприяли виникненню **прогресивного руху**.

Прихильники прогресивізму, зокрема президент **Теодор Рузвельт**, запроваджували політику, спрямовану на боротьбу з монополіями, розширення прав працівників та посилення державного нагляду за практикою ведення бізнесу.

Однак економічна нерівність знову посилилася під час економічного підйому 1920-х років, частково внаслідок недостатнього регулювання фінансових ринків.

Велика депресія 1930-х років призвела до обрання президентом **Франкліна Рузвельта**, який запропонував країні програму «**Нового курсу**» (**New Deal**), що передбачала суттєве розширення ролі федерального уряду.

Політика «Нового курсу» включала регулювання фінансових ринків, створення системи соціального забезпечення, заходи на підтримку профспілок, а також безпосереднє працевлаштування громадян державою в межах численних проєктів громадських робіт.

Починаючи з 1930-х років і протягом десятиліть після Другої світової війни економічна політика США переважно відповідала принципам **кейнсіанської економіки**, відповідно до яких державна політика може ефективно стабілізувати макроекономіку.

У період приблизно з 1950 до 1973 року, який іноді називають «**золотою добою капіталізму**», економічне зростання у США та інших західних країнах було стабільним і значною мірою поширювалося на широкі верстви населення.

Водночас не всі отримали вигоди від цього економічного розширення, оскільки расова нерівність, зумовлена дискримінацією, залишалася широко поширеною.

У 1970-х роках виник новий економічний феномен — «**стагфляція**», тобто період одночасного високого рівня інфляції та безробіття. Її причинами стали нафтові кризи та посилення конкуренції з боку іноземних виробників.

Оскільки різні кейнсіанські підходи не змогли належним чином подолати ці проблеми, наприкінці 1970-х років економічна політика США дедалі більше орієнтувалася на **дерегуляцію ринків**.

Економічна політика президента **Рональда Рейгана** у 1980-х роках загалом передбачала скорочення державного втручання в економіку шляхом зниження податків, особливо для осіб із високими доходами, послаблення захисту працівників на ринку праці та скорочення державного нагляду за діяльністю підприємств.

У 1990-х роках президент **Білл Клінтон** відомо заявив, що «ера великого уряду завершилася».

Світова фінансова криза 2007–2008 років, спричинена лопанням іпотечної бульбашки на ринку житла США, знову актуалізувала вимоги щодо посилення державного регулювання та нагляду за ринками.

Заходи економічної політики президента **Барака Обами** включали фінансову підтримку за рахунок державних коштів фінансових і промислових компаній в обмін на тимчасове набуття державою частки власності в них (тобто акцій компаній).

Важливість державної координації та підтримки в періоди економічного спаду ще більше проявилася під час глобальної пандемії COVID-19, коли у США було ухвалено декілька пакетів стимулювання економіки та заходів фінансової допомоги населенню й бізнесу.

Програма адміністрації Джо Байдена передбачала розширення ролі держави у таких сферах, як **охорона здоров'я, довкілля, житлове забезпечення та інфраструктура**.

Водночас серед розвинених країн США вирізняються більшою орієнтацією на нерегульовані ринки в низці сфер, зокрема:

- **Членство у профспілках.** У США лише близько 10 % працівників є членами профспілок — це один із найнижчих показників серед розвинених країн. Для порівняння, у Швеції 67 % працівників є членами профспілок.
- **Податкові надходження.** Податкові надходження як частка ВВП у США є нижчими, ніж у будь-якій іншій розвиненій країні.
- **Державні соціальні програми.** Державні видатки на соціальні програми, зокрема грошові виплати та соціальні послуги в натуральній формі, у США (як частка ВВП) є нижчими, ніж у більшості розвинених країн.
- **Роль приватного сектору у наданні соціальних послуг.** Такі послуги, як освіта, охорона здоров'я та догляд за дітьми, у США більшою мірою залежать від приватного сектору, ніж у більшості розвинених країн.

Наприклад, приватні витрати на охорону здоров'я в розрахунку на одну особу у США більш ніж у п'ять разів перевищують відповідний показник у будь-якій іншій розвиненій країні, проте результати у сфері охорони здоров'я — очікувана тривалість життя, рівень самогубств та поширеність хронічних захворювань — загалом є гіршими. США є єдиною розвиненою країною, яка не забезпечує загального доступу до медичної допомоги.

- **Оплачувані відпустки та батьківська відпустка.** США є єдиною розвиненою країною, яка не встановлює на законодавчому рівні обов'язкових оплачуваних відпусток або оплачуваної відпустки для батьків.

2. Німецька та французька моделі соціально орієнтованої ринкової економіки

Соціально орієнтована ринкова економіка є різновидом змішаної економічної системи, у межах якої **ринкові механізми забезпечують ефективний розподіл ресурсів, конкуренцію та стимули до підприємницької діяльності**, а держава створює умови для соціальної стабільності, захисту населення та коригування негативних соціальних наслідків функціонування ринку.

Таким чином, соціальна орієнтація не означає відмову від ринкових механізмів. Навпаки, її основою є поєднання **економічної свободи та соціальної відповідальності**. Європейський економічний і соціальний комітет характеризує соціальну ринкову економіку через взаємодоповнюваність двох складових: забезпечення конкуренції та соціальної політики, яка має коригувати негативні результати ринкової діяльності й забезпечувати соціальний захист.

Найбільш виразно ця модель сформувалася у країнах континентальної Європи, насамперед у **Німеччині та Франції**. Водночас однаковий загальний принцип — поєднання ринку і соціальної політики — реалізується в цих країнах по-різному.

Німецька модель історично ґрунтується на концепції **соціального ринкового господарства (Soziale Marktwirtschaft)**, у якій центральне місце посідають конкурентний порядок, стабільність, соціальне партнерство та відповідальність економічних суб'єктів.

Французька модель характеризується більш значною роллю держави в економіці, активною промисловою політикою, широкою системою соціального захисту та значним перерозподілом доходів.

Отже, обидві моделі належать до континентального європейського типу капіталізму, однак відрізняються **співвідношенням ринкових і державних механізмів регулювання**.

2.1. Німецька модель соціально орієнтованої ринкової економіки

Історичне формування німецької моделі

Німецька модель соціально орієнтованої ринкової економіки сформувалася після Другої світової війни у Західній Німеччині та стала одним із найбільш відомих прикладів поєднання ринкових механізмів із соціальними гарантіями.

Її становлення насамперед пов'язують з діяльністю **Людвіга Ерхарда (Ludwig Erhard)**, який у 1948 р. був призначений директором Управління господарством об'єднаних західних зон Німеччини. Саме він відіграв ключову

роль у запровадженні нового економічного порядку. Важливу роль у формуванні концепції також відіграли представники **фрайбурзької школи та ордолібералізму**, зокрема Вальтер Ойкен та Альфред Мюллер-Армак.

У 1948 р. було здійснено масштабну **грошову та цінову реформу**, яка стала одним із ключових етапів переходу від адміністративно-контрольованої системи воєнного часу до ринкової економіки. Одночасно Ерхард здійснив значну лібералізацію цін і послабив систему державного контролю за економікою. За оцінкою дослідників, масштаби цієї лібералізації були навіть більшими, ніж очікували представники американської військової адміністрації.

Новий економічний порядок отримав назву **«соціальна ринкова економіка» (Soziale Marktwirtschaft)**. Термін пов'язують з Альфредом Мюллером-Армаком, а його практичне втілення — передусім із Людвігом Ерхардом. Важливо, що соціальна ринкова економіка від самого початку передбачала не просте відновлення «вільного ринку», а **поєднання ринкової конкуренції із соціальною відповідальністю держави**.

У 1949 р. після перших виборів до Бундестагу соціальна ринкова економіка стала фактичною основою економічного порядку Західної Німеччини. При цьому її формування було результатом певного компромісу. З одного боку, нова модель спиралася на теоретичні концепції, сформовані німецькими економістами ще у 1930–1940-х роках. З іншого — у ній збереглися окремі традиційні інститути та механізми німецької економіки, що згодом сприяли розвитку системи соціального партнерства та корпоративістських відносин.

Важливою проблемою для творців нової моделі була необхідність **відновити суспільну довіру до ринкової економіки**. Після руйнівної війни підтримка ринкової системи серед населення була недостатньою, а профспілки та соціал-демократи виступали за значно більш активне державне втручання в економіку. Тому соціальна складова нової моделі мала не лише економічне, а й політичне значення: вона повинна була продемонструвати, що ринкова економіка здатна забезпечувати не тільки економічну свободу, а й суспільний добробут.

Особливо символічним стало поєднання ідей **«добробуту для всіх» (Wohlstand für alle)** та конкуренції. У своїй книзі *«Добробут для всіх»* Людвіг Ерхард обґрунтовував необхідність створення такого економічного порядку, в якому економічне зростання та підвищення добробуту населення забезпечуються насамперед через функціонування конкурентного ринку.

Саме в цьому контексті сформувався один із ключових принципів німецької моделі: **держава не повинна замінювати ринок, але вона**

повинна створити правила, за яких ринок може ефективно функціонувати.

«Економічне диво» та розвиток соціальної ринкової економіки

У 1950–1960-х роках Західна Німеччина продемонструвала надзвичайно високі темпи економічного відновлення. Цей період отримав назву **Wirtschaftswunder** — «економічне диво».

Протягом приблизно 15 років країна пройшла шлях від післявоєнної розрухи до однієї з провідних економік Європи. Успішність моделі пояснювалася не одним фактором, а поєднанням економічних, інституційних і політичних умов: проведенням послідовних реформ, підтримкою ринкових механізмів, розвитком промисловості, високою трудовою дисципліною, політичною стабільністю та суспільною готовністю підтримувати новий економічний порядок.

Водночас необхідно враховувати, що німецька соціальна ринкова економіка **не залишалася незмінною**.

Уже з кінця 1950-х років відбулося поступове зміщення від початкової ордоліберальної ідеї держави як передусім **гаранта економічного порядку** до більш активного державного втручання в економічні процеси. Особливо це проявилось у 1960–1970-х роках, коли посилювалися кейнсіанські підходи до макроекономічного регулювання та державного управління попитом.

На розвиток моделі суттєво вплинули економічні кризи 1970-х років, зокрема нафтові шоки, а згодом — складний процес **возз'єднання Німеччини**. При цьому основні принципи соціальної ринкової економіки збереглися. До них належали:

- захист приватної власності;
- забезпечення конкуренції;
- відкритість ринків;
- соціальне забезпечення населення;
- підтримання стабільності цін;
- незалежність центрального банку;
- відповідальність держави за формування правил економічної діяльності.

Таким чином, **соціальна ринкова економіка в Німеччині виявилася не фіксованою моделлю, а системою, здатною змінювати свої інструменти відповідно до економічних і соціальних умов.**

Проблеми німецької моделі та структурні реформи

Починаючи з 1970-х років, німецька економіка зіткнулася з новими проблемами: уповільненням економічного зростання, безробіттям,

збільшенням державних видатків та соціальних виплат, а також недостатньою гнучкістю ринку праці.

Особливо проблемним стало співвідношення між захищеними працівниками — «інсайдерами» — та безробітними або працівниками з нестабільною зайнятістю — «аутсайдерами». Сильний захист зайнятості, розвинена система колективних договорів та окремі механізми раннього виходу на пенсію сприяли соціальній стабільності для зайнятого населення, але водночас могли ускладнювати створення нових робочих місць.

У 1990-х роках ці проблеми загострилися під впливом витрат і структурних труднощів, пов'язаних із возз'єднанням Німеччини. Наприкінці 1990-х — на початку 2000-х років Німеччину навіть почали називати «хворою людиною Європи» через низькі темпи економічного зростання та проблеми ринку праці.

Відповіддю на ці проблеми стала **Agenda 2010**, проголошена у 2003 р. та реалізована в наступні роки. Вона передбачала масштабне реформування ринку праці та системи соціального забезпечення. Зокрема, було розширено можливості неповної та тимчасової зайнятості, змінено механізми допомоги безробітним і посилено стимули до працевлаштування.

Реформи стали важливим етапом адаптації німецької моделі до нових економічних умов. За наведеними у Вашому джерелі оцінками, після 2005 р. ситуація на ринку праці суттєво покращилася, а кількість безробітних під час економічного підйому 2008 р. була істотно нижчою, ніж у попередні періоди піднесення.

Цей досвід дозволяє зробити важливий висновок: **соціальна орієнтація економіки не означає незмінності соціальних гарантій та інститутів**. Навпаки, для збереження соціальної стабільності вони повинні адаптуватися до змін у структурі економіки та на ринку праці.

Сучасна німецька модель соціально орієнтованої ринкової економіки

Сьогодні Німеччина офіційно продовжує визначати свій економічний порядок як **соціальну ринкову економіку**. Федеральний уряд прямо зазначає, що німецька економічна система організована відповідно до цього принципу. Водночас Основний закон Німеччини не встановлює конкретної економічної системи, але конституційний принцип соціальної держави виключає модель повністю нерегульованого ринку.

Сутність сучасної моделі можна представити через **поєднання трьох взаємопов'язаних елементів**:

ринкова свобода → конкурентний порядок → соціальна відповідальність.

1. Ринок і приватне підприємництво

Основою німецької економіки є приватна власність, підприємницька діяльність та конкуренція. Ринкові механізми визначають значну частину процесів виробництва, ціноутворення, інвестицій та розподілу ресурсів.

Держава при цьому не повинна визначати, яке підприємство має перемагати на ринку. Її завдання — **створювати та підтримувати правила чесної конкуренції**.

Саме тому конкуренційна політика займає центральне місце в німецькій моделі. Федеральне відомство з питань картелів (Bundeskartellamt) контролює дотримання конкурентного законодавства, протидіє картелям, контролює концентрацію та зловживання ринковою владою.

2. Принцип *Ordnungspolitik* — «політики економічного порядку»

Особливістю німецької моделі є поняття ***Ordnungspolitik***, тобто політика формування економічного порядку.

Її сутність полягає в тому, що держава насамперед повинна:

- встановлювати чіткі правила економічної діяльності;
- гарантувати захист власності;
- забезпечувати виконання контрактів;
- підтримувати конкуренцію;
- запобігати надмірній концентрації економічної влади;
- забезпечувати стабільність економічного середовища.

Тобто держава повинна бути **не стільки безпосереднім учасником ринкової конкуренції, скільки її арбітром і гарантом правил**.

Саме цей принцип є однією з головних відмінностей німецької моделі від більш дирижистської французької моделі.

3. Соціальна держава

Ринкова конкуренція доповнюється розвиненою системою соціального захисту.

Німецька соціальна система значною мірою побудована на принципі **соціального страхування**. Вона охоплює, зокрема:

- пенсійне страхування;
- медичне страхування;
- страхування на випадок безробіття;
- страхування від нещасних випадків;
- страхування на випадок потреби у догляді.

Таким чином, соціальна політика не просто перерозподіляє доходи, а значною мірою забезпечує **страхування громадян від основних соціальних ризиків**.

Водночас сучасна система стикається з проблемою зростання витрат унаслідок старіння населення. OECD наголошує, що демографічні зміни посилюють тиск на пенсійну та медичну системи й потребують їх подальшого реформування.

4. Соціальне партнерство та співуправління

Ще однією характерною рисою німецької моделі є **соціальне партнерство між працівниками, роботодавцями та державою**.

Особливе значення має система **співуправління (Mitbestimmung)**, яка передбачає участь працівників у прийнятті окремих важливих рішень на рівні підприємств.

Тому працівник у німецькій моделі розглядається не лише як фактор виробництва, а й як учасник соціально-економічних відносин.

Сучасна політика Німеччини продовжує наголошувати на поєднанні конкурентоспроможності, справедливої оплати праці, соціальної безпеки та сильної системи співуправління.

5. Значна роль промисловості та експорту

Важливою характеристикою німецької моделі є сильна **промислова та експортна орієнтація**.

Німеччина має потужний виробничий сектор, значну кількість технологічно розвинених підприємств та сильні позиції на світових ринках.

До традиційно важливих секторів належать:

- автомобілебудування;
- машинобудування;
- хімічна промисловість;
- електротехніка;
- фармацевтика;
- виробництво промислового обладнання;
- високотехнологічні галузі.

Водночас саме ця особливість створює для сучасної Німеччини певні ризики: залежність від зовнішнього попиту робить економіку чутливою до глобальних торговельних конфліктів, енергетичних шоків та структурних змін світового виробництва. OECD зазначає, що після тривалого періоду експортно орієнтованого зростання німецька економіка потребує структурних реформ,

спрямованих на підвищення продуктивності, інвестиційної активності та конкурентоспроможності.

Основні особливості сучасної німецької моделі

Отже, сучасну німецьку модель соціально орієнтованої ринкової економіки можна охарактеризувати через такі взаємопов'язані риси:

1. **приватна власність та підприємницька свобода;**
2. **конкуренція як основний механізм функціонування ринку;**
3. **активна роль держави у формуванні правил економічного порядку;**
4. **сильна система соціального страхування;**
5. **соціальне партнерство та співуправління;**
6. **висока роль промислового виробництва;**
7. **значна експортна орієнтація;**
8. **розвинена система професійної освіти та підготовки кадрів;**
9. **поєднання економічної ефективності та соціальної відповідальності;**
10. **постійна адаптація економічних і соціальних інститутів до нових викликів.**

Таким чином, німецька соціальна ринкова економіка — це не система, в якій держава замінює ринок, і не система повністю вільного ринку. Її сутність полягає в тому, що ринок залишається основним механізмом координації економічної діяльності, а держава створює інституційні рамки його функціонування та забезпечує соціальні механізми, необхідні для суспільної стабільності.

Сучасні виклики німецької моделі

На сучасному етапі німецька модель перебуває у процесі чергової трансформації. Основними викликами є:

- **демографічне старіння населення та дефіцит робочої сили;**
- **уповільнення продуктивності;**
- **необхідність збільшення інвестицій в інфраструктуру;**
- **цифровізація економіки та державного управління;**
- **енергетичний перехід;**
- **декарбонізація промисловості;**
- **зростання міжнародної конкуренції;**
- **необхідність зменшення адміністративного навантаження на підприємства;**
- **реформування пенсійної та інших соціальних систем.**

OECD у 2026 р. зазначає, що після тривалого періоду сильного експортно орієнтованого зростання Німеччина зіткнулася із уповільненням продуктивності, недостатніми інвестиціями, дефіцитом кваліфікованої робочої сили та наслідками геополітичних і торговельних змін. Серед пріоритетів називаються зменшення адміністративних бар'єрів, цифровізація держави, розвиток інфраструктури, стимулювання приватних інвестицій та підвищення пропозиції праці [<https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/economic-surveys/germany-economic-snapshot.html?utm>].

У 2026 р. уряд Німеччини також визначає серед головних напрямів економічної політики **підвищення конкурентоспроможності, стимулювання інвестицій, зниження бюрократичного навантаження, розвиток інфраструктури та одночасне збереження соціальної держави.**

Це дозволяє зробити важливий для розуміння моделі висновок: **сучасна німецька економічна політика намагається не відмовитися від соціальної ринкової економіки, а оновити її відповідно до нових умов.**

Отже, німецька модель соціально орієнтованої ринкової економіки ґрунтується на поєднанні ринкової конкуренції, приватного підприємництва та економічної свободи із соціальним захистом, соціальним партнерством і відповідальністю держави за формування конкурентного економічного порядку.

При цьому історична еволюція Німеччини показує, що **соціальна ринкова економіка не є незмінним набором економічних інструментів.** Її зміст змінювався від повоєнної лібералізації та «економічного дива» через посилення державного втручання і кризи 1970–1990-х років до реформ ринку праці та сучасного пошуку нового балансу між **конкурентоспроможністю, економічним зростанням і соціальною безпекою.** Ваш вихідний матеріал дуже добре підкреслює саме цю еволюцію.

2.2. Французька модель соціально орієнтованої ринкової економіки

Французька модель економіки є одним із характерних варіантів сучасної змішаної економічної системи. Її особливість полягає у поєднанні ринкових механізмів із значною роллю держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні соціального захисту населення, розвитку стратегічних галузей та наданні широкого спектра суспільних послуг.

На відміну від англо-саксонської моделі, яка значною мірою орієнтується на саморегулювання ринку, та німецької соціальної ринкової моделі, де значний акцент робиться на конкуренції, стабільності правил і соціальному партнерстві, французька модель традиційно передбачає **більш**

активну участь держави в економічному житті. У науковій літературі її часто пов'язують із поняттями *державного дирижизму, економічного планування та державно-координованої економіки.*

Історичні передумови формування французької моделі

Особливості французької економічної моделі значною мірою сформувалися під впливом історичного розвитку країни. Французька держава традиційно відігравала важливу роль у створенні економічної інфраструктури, розвитку промисловості, регулюванні стратегічних секторів та забезпеченні суспільних послуг.

Особливо помітним посилення державного впливу стало після Другої світової війни. Економіка Франції потребувала масштабної відбудови, модернізації промисловості та оновлення інфраструктури. У цих умовах держава взяла на себе значну частину функцій економічної координації.

У 1946 р. було створено Генеральний комісаріат з планування, а у 1947 р. розпочалася реалізація першого плану модернізації та обладнання, відомого як **план Монне**. Його метою було прискорення відновлення французької економіки, підвищення продуктивності праці та модернізація ключових галузей. Планування не означало повної відмови від ринкових механізмів. Воно було спрямоване насамперед на визначення стратегічних пріоритетів розвитку та координацію діяльності держави, підприємств і фінансового сектору.

У післявоєнний період держава також здійснила масштабну націоналізацію низки підприємств і галузей. Під державний контроль перейшли, зокрема, підприємства енергетики, транспорту, фінансового сектору та окремі великі промислові компанії. Таким чином, сформувався значний державний сектор економіки.

Важливим елементом післявоєнної моделі стало одночасне формування системи соціального захисту. У 1945 р. було створено сучасну систему соціального забезпечення, яка стала основою французької соціальної держави. Держава поступово розширювала доступ населення до пенсійного забезпечення, медичної допомоги, допомоги сім'ям, страхування від безробіття та інших соціальних гарантій.

Отже, післявоєнна французька модель розвивалася на основі поєднання трьох основних напрямів:

- ринкових механізмів та приватного підприємництва;
- активного державного регулювання і стратегічного планування;
- масштабної системи соціального захисту населення.

Саме таке поєднання стало характерною рисою французького варіанта змішаної економіки.

Перехід від державного дирижизму до сучасної змішаної економіки

У 1950–1970-х роках французька економічна система характеризувалася досить значною участю держави в економічних процесах. Держава не лише встановлювала загальні правила функціонування ринку, а й активно впливала на структуру виробництва, інвестиції, розвиток інфраструктури та стратегічні галузі.

Особливого значення набули державні підприємства та великі національні компанії. Держава використовувала їх як інструмент реалізації довгострокової економічної політики. Водночас система індикативного планування дозволяла узгоджувати економічні пріоритети між державними органами, підприємствами та іншими учасниками економічної діяльності.

Однак з 1980-х років модель почала поступово трансформуватися. Поширення ліберальних економічних ідей, посилення європейської економічної інтеграції та розвиток єдиного європейського ринку сприяли лібералізації багатьох секторів французької економіки.

Почалася приватизація частини державних підприємств, дерегулювання окремих ринків та посилення конкуренції. Водночас держава не відмовилася від активної економічної та соціальної ролі. Тому трансформація французької моделі означала не перехід до повністю ліберальної економіки, а **зміну способів державного впливу на економіку**.

У сучасних умовах держава значною мірою переходить від безпосереднього управління підприємствами до формування економічного середовища, регулювання стратегічних секторів, стимулювання інвестицій та інновацій, забезпечення соціальної стабільності й реалізації довгострокових програм розвитку.

Загальна характеристика сучасної французької економічної моделі

Сучасну французьку модель доцільно розглядати як **соціально орієнтовану змішану ринкову економіку з високою роллю держави**.

Її основу становлять приватна власність, підприємництво, конкуренція та ринкове ціноутворення. Водночас держава відіграє значну роль у перерозподілі доходів, фінансуванні суспільних послуг, регулюванні ринку праці, підтримці стратегічних галузей та забезпеченні соціального захисту.

Офіційна бюджетна система Франції охоплює бюджет держави, бюджети органів місцевого самоврядування та бюджет системи соціального забезпечення. Значна частина державних ресурсів спрямовується на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту та інші суспільні послуги. За даними французького Міністерства економіки, у 2024 р. із кожних 1000 євро податкових надходжень 561 євро спрямовувалося на соціальний захист, 88

євро — на освіту, 66 євро — на функціонування державних адміністрацій, 59 євро — на підтримку економічної діяльності.

Таким чином, **перерозподільча функція держави є однією з фундаментальних характеристик французької моделі.**

1. Значна роль держави в економіці

Держава у Франції виступає не лише регулятором ринку, а й важливим економічним суб'єктом.

Її вплив реалізується через:

- податкову та бюджетну політику;
- регулювання ринку праці;
- соціальне страхування;
- державні інвестиції;
- підтримку підприємств та стратегічних секторів;
- регулювання природних монополій;
- державні закупівлі;
- промислову та інноваційну політику;
- екологічну та енергетичну політику.

Важливо підкреслити, що сучасний французький дирижизм уже не означає прямого командного управління більшістю підприємств. Йдеться передусім про **активну економічну політику держави**, яка намагається впливати на структурні зміни та довгострокову конкурентоспроможність країни.

2. Розвинена система соціального захисту

Однією з найбільш характерних ознак французької моделі є масштабна система соціального забезпечення.

Вона охоплює:

- пенсійне забезпечення;
- медичне страхування;
- страхування на випадок безробіття;
- допомогу сім'ям;
- підтримку малозабезпечених;
- соціальне житло;
- допомогу людям з інвалідністю;
- систему довгострокового догляду.

Соціальна політика виконує не лише функцію підтримки окремих категорій населення, а й забезпечує **перерозподіл доходів і зменшення соціальної нерівності.**

Водночас масштаб соціальної держави створює значне навантаження на державні фінанси. Саме тому в сучасній Франції одним із ключових питань

економічної політики є пошук балансу між збереженням соціальних гарантій та фінансовою стійкістю держави.

3. Високий рівень державних видатків і перерозподілу

Висока роль держави проявляється у значному обсязі державних видатків та податкових надходжень.

За офіційними даними, у 2024 р. сукупні видатки державного сектору Франції становили близько 1,78 трлн євро, а державний дефіцит — близько 168,5 млрд євро, або 5,8 % ВВП.

Це демонструє масштаб державного сектору та одночасно пояснює одну з головних проблем сучасної французької моделі — необхідність контролю державних фінансів.

За підсумками 2025 р. дефіцит державних фінансів Франції становив 5,1 % ВВП, що було нижче за показник 2024 р., але залишилося високим.

4. Значна роль державних і суспільних послуг

Французька модель передбачає широкий спектр послуг, що фінансуються або значною мірою організовуються державою.

До них належать:

- освіта;
- охорона здоров'я;
- транспортна інфраструктура;
- соціальні послуги;
- культура;
- державне управління;
- безпека;
- наукові дослідження.

Тому держава у французькій моделі виступає не тільки як регулятор і перерозподільник доходів, а й як **постачальник значної частини суспільних благ**.

5. Активна промислова політика

Для французької моделі характерне прагнення держави впливати на структурні зміни економіки.

Особливе значення мають:

- підтримка стратегічних підприємств;
- реіндустріалізація;
- розвиток високотехнологічних виробництв;
- енергетика;
- транспорт;
- оборонно-промисловий комплекс;
- цифрові технології;

- «зелена» трансформація.

Сучасна економічна політика Франції також орієнтується на підвищення конкурентоспроможності, розвиток інновацій та виробництва всередині країни. У середньостроковій програмі реформ на 2025–2029 рр. серед пріоритетів визначено фінансову стійкість, підтримку зайнятості, спрощення регулювання, підвищення конкурентоспроможності, реіндустріалізацію, інновації та екологічно-енергетичний перехід.

6. Значення трудового та соціального регулювання

Ще однією особливістю французької моделі є значна увага до регулювання трудових відносин.

Держава встановлює законодавчі рамки щодо:

- мінімальних трудових стандартів;
- оплати праці;
- робочого часу;
- соціального страхування;
- умов звільнення;
- зайнятості та безробіття;
- колективних трудових відносин.

Такий підхід забезпечує високий рівень соціальних гарантій, але водночас може збільшувати витрати роботодавців і знижувати гнучкість ринку праці. Саме тому реформи французького ринку праці протягом останніх десятиліть були спрямовані на пошук компромісу між захистом працівників і стимулюванням зайнятості.

Сучасні проблеми та трансформація французької моделі

Французька модель продемонструвала значну стійкість до зовнішніх шоків. За оцінкою OECD, французька економіка зберігала стійкість до глобальних потрясінь, а ринок праці залишався відносно стабільним. Водночас темпи зростання ВВП на душу населення відстають від найбільш успішних економік OECD. Серед основних завдань OECD називає підвищення зайнятості молоді та працівників старшого віку, зміцнення промислової конкурентоспроможності та забезпечення фінансової стійкості.

Отже, перед французькою моделлю сьогодні постають такі основні проблеми:

По-перше, високе навантаження на державні фінанси. Великий масштаб соціальних програм і державних послуг потребує значних бюджетних ресурсів. Одночасно старіння населення збільшує майбутні витрати на пенсії, охорону здоров'я та довгостроковий догляд. OECD у 2026 р. визначає скорочення дефіциту та забезпечення боргової стійкості як один із головних пріоритетів Франції.

По-друге, необхідність підвищення конкурентоспроможності.

Франція має потужну промислову та технологічну базу, однак стикається з необхідністю підвищення продуктивності, розвитку інновацій та зміцнення позицій французьких підприємств на світових ринках.

По-третє, демографічні зміни.

Старіння населення збільшує навантаження на пенсійну систему, медицину та систему соціального догляду. Одночасно виникає потреба у збільшенні економічної активності молоді та людей старшого віку.

По-четверте, необхідність реформування державного регулювання.

Значна кількість адміністративних процедур і регуляторних вимог може створювати додаткові витрати для підприємств. Тому спрощення регулювання та підвищення ефективності державного управління є важливими напрямками сучасних реформ.

По-п'яте, зелена та цифрова трансформація.

Франція має одночасно забезпечити декарбонізацію економіки, розвиток цифрових технологій та збереження конкурентоспроможності промисловості. Це потребує значних інвестицій і координації між державою та приватним сектором.

Сучасна трансформація ролі держави

Важливо розуміти, що сучасна французька модель не є незмінною. Її розвиток можна представити як поступову трансформацію:

державний дирижизм → індикативне планування → лібералізація частини ринків → сучасна активна економічна політика.

Держава поступово відходить від прямого управління значною частиною економіки, але зберігає сильні позиції у стратегічних сферах.

Тому сучасна французька модель може бути охарактеризована не як «державна економіка» у класичному розумінні, а як **ринкова економіка з високою інтенсивністю державного регулювання та значним соціальним компонентом.**

Показовим є бюджетний курс останніх років. Французька влада одночасно ставить завдання скорочення дефіциту та збереження ключових соціальних функцій держави. Наприклад, бюджетна політика на 2026 р. прямо поєднує три цілі: фінансування стратегічних пріоритетів, збереження соціальної моделі та відновлення бюджетного простору.

Основні характеристики французької моделі

Таким чином, основні характеристики французької моделі соціально орієнтованої ринкової економіки можна узагальнити таким чином:

Характеристика	Прояв у французькій моделі
Ринкова основа	Приватна власність, підприємництво, конкуренція, ринкове ціноутворення

Роль держави	Активне регулювання економічних і соціальних процесів
Економічна політика	Значна роль промислової, інвестиційної та інноваційної політики
Планування	Перехід від директивного до індикативного та стратегічного планування
Соціальна політика	Розвинена система соціального страхування і державних соціальних гарантій
Перерозподіл	Значний обсяг податково-бюджетного перерозподілу доходів
Державні послуги	Широкий спектр доступних суспільних послуг
Ринок праці	Значне державне регулювання та захист працівників
Промисловість	Активна підтримка стратегічних секторів і реіндустріалізації
Сучасні пріоритети	Конкурентоспроможність, інновації, цифровізація, зелений перехід, фінансова стійкість

Французька модель у порівнянні з німецькою

Порівнюючи французьку та німецьку моделі, слід зазначити, що обидві належать до європейського типу соціально орієнтованої змішаної економіки. Вони поєднують ринкові механізми з розвинутою системою соціального захисту.

Водночас між ними існують суттєві відмінності.

Німецька модель історично більше спирається на принципи ордолібералізму, конкуренції, стабільності економічних правил, соціального партнерства та відповідальності учасників ринку.

Французька модель традиційно характеризується більшою роллю держави, активнішою промисловою політикою, масштабнішим державним сектором, централізованим прийняттям економічних рішень та більшим значенням бюджетно-перерозподільчих механізмів.

Водночас у сучасних умовах обидві моделі поступово зближуються. Німеччина посилює державну промислову та інвестиційну політику, а Франція проводить реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності, гнучкості ринку праці та ефективності державних витатків.

4. Скандинавська модель соціально орієнтованої ринкової економіки

Скандинавська модель є одним із найбільш відомих варіантів соціально орієнтованої змішаної економіки. *Вона сформувалася насамперед у Данії, Швеції та Норвегії*, а близькі за своїми принципами економічні та соціальні інститути характерні також для *Фінляндії та Ісландії*. Тому в сучасній економічній літературі поряд із поняттям «скандинавська модель» широко використовується поняття «північна модель» (Nordic model).

На відміну від спрощеного уявлення, відповідно до якого скандинавська модель ґрунтується переважно на високих податках і значних соціальних

виплатах, її сутність полягає у специфічному поєднанні **ринкової економіки та масштабної соціальної держави**. Розвинена система соціального захисту функціонує одночасно з високою економічною активністю населення, конкурентним приватним сектором, відкритістю економіки та значною роллю соціального партнерства.

Сучасні дослідження підкреслюють, що країни Північної Європи характеризуються високими доходами, значним рівнем добробуту, розвиненою системою соціального забезпечення та високим рівнем оподаткування. Водночас важливою особливістю їхнього економічного устрою є система формування заробітної плати та роль організацій роботодавців і профспілок.

Історичні передумови формування скандинавської моделі

Формування скандинавської моделі відбувалося поступово протягом ХХ ст. і було пов'язане з розвитком демократичних інститутів, індустріалізацією, становленням організованого робітничого руху та поширенням ідей соціальної держави.

Особливо важливим був період після Великої депресії та Другої світової війни. Саме тоді в країнах Північної Європи почала формуватися система інститутів, яка передбачала активну участь держави у забезпеченні соціального захисту, але не передбачала відмови від приватної власності та ринкової конкуренції.

Однією з важливих особливостей стало поступове формування **соціального компромісу між працею та капіталом**. Профспілки, організації роботодавців і держава виробили механізми узгодження економічних і соціальних інтересів. У результаті трудові конфлікти дедалі більше вирішувалися через переговори та колективні договори, а не через пряме державне втручання.

Таким чином, ***держава у скандинавській моделі не замінює соціальних партнерів. Навпаки, вона створює інституційні умови, за яких працівники та роботодавці можуть самостійно узгоджувати значну частину умов зайнятості.***

Основна логіка скандинавської моделі

Основу скандинавської моделі можна представити як взаємодію **чотирьох взаємопов'язаних компонентів**:

1. конкурентна ринкова економіка;
2. універсальна соціальна держава;
3. висока зайнятість та активна політика на ринку праці;
4. соціальне партнерство і координація між державою, роботодавцями та працівниками.

Саме поєднання цих елементів відрізняє скандинавську модель від систем, у яких соціальна політика переважно спрямована на компенсацію низьких доходів, а також від моделей із мінімальним державним втручанням.

Північна модель соціального забезпечення базується на принципах універсальності, рівних можливостей, високої участі населення у ринку праці, перерозподілу доходів через податкову систему та значної відповідальності держави за базові соціальні послуги.

1. Ринкова економіка та висока конкурентоспроможність

Першою фундаментальною характеристикою скандинавської моделі є те, що **розвинена соціальна держава не означає відмови від ринкової економіки.**

У скандинавських країнах переважає приватна власність, підприємства працюють у конкурентному середовищі, ціни переважно формуються ринком, а підприємницька діяльність має важливе значення для економічного розвитку.

Економіки країн Північної Європи є відносно невеликими та відкритими, тому значну роль відіграє зовнішня торгівля. Це формує необхідність підтримувати високу продуктивність праці, інноваційність та міжнародну конкурентоспроможність.

Дослідження Е. Barth, К. О. Moene та F. Willumsen показує, що скандинавські країни тривалий час поєднували високий рівень зайнятості, високу продуктивність, невелику диференціацію заробітної плати та значні соціальні видатки. Автори пов'язують це, зокрема, із системою координації заробітної плати та механізмами перерозподілу працівників у більш продуктивні види діяльності.

Отже, соціальна політика в цій моделі не повинна розглядатися як альтернатива економічній ефективності. Навпаки, її завданням є створення умов, за яких економічно активне населення може пристосовуватися до структурних змін без надмірних соціальних втрат.

2. Універсальна соціальна держава

Другою ключовою характеристикою є **універсальність соціальної політики.**

На відміну від систем, у яких державна допомога переважно адресована малозабезпеченим групам, у скандинавській моделі значна частина соціальних послуг і гарантій доступна широким верствам населення.

До таких послуг належать:

- освіта;
- охорона здоров'я;
- пенсійне забезпечення;

- допомога сім'ям із дітьми;
- оплачувані відпустки для батьків;
- догляд за дітьми;
- підтримка безробітних;
- соціальні послуги для людей похилого віку;
- підтримка людей з інвалідністю.

Таким чином, соціальна політика має не лише компенсаторний, а й **превентивний та інвестиційний характер**.

Наприклад, доступ до дошкільної освіти та догляду за дітьми дозволяє батькам, особливо жінкам, брати активну участь у ринку праці. OECD характеризує північну модель як систему, у якій універсальні послуги охорони здоров'я, соціального захисту, освіти та підтримки зайнятості поєднуються з політикою гендерної рівності.

Тому соціальні видатки у скандинавській моделі значною мірою розглядаються не просто як споживання ресурсів, а як **інвестиції в людський капітал та економічну активність населення**.

3. Високий рівень оподаткування

Функціонування масштабної системи соціальних послуг потребує відповідного фінансового забезпечення. Тому для скандинавських країн традиційно характерний високий рівень податкового навантаження.

Податки забезпечують фінансування:

- освіти;
- медицини;
- соціального страхування;
- підтримки сімей;
- інфраструктури;
- активної політики зайнятості;
- інших суспільних послуг.

За оцінкою OECD, у 2016 р. загальні податкові надходження становили близько 45 % ВВП у Данії, Фінляндії та Швеції — приблизно на 10 процентних пунктів вище середнього рівня OECD. Водночас високий рівень оподаткування в цих країнах значною мірою компенсується широким доступом населення до якісних державних послуг.

Отже, важливо розглядати податки та соціальні послуги як **єдину систему**.

Умовно її можна представити так:

високі податки → фінансування суспільних послуг → високий рівень людського капіталу та соціальної безпеки → висока економічна активність → широка податкова база.

Саме ця взаємозалежність є важливою для розуміння стійкості скандинавської моделі.

4. Висока зайнятість як основа соціальної держави

Однією з принципових особливостей скандинавської моделі є орієнтація не на пасивне утримання населення за рахунок соціальних виплат, а на **максимально широку участь громадян у трудовій діяльності**.

Висока зайнятість має подвійне значення.

З одного боку, вона забезпечує доходи домогосподарств і знижує потребу в соціальних трансфертах.

З іншого боку, велика кількість зайнятих формує широку податкову базу, за рахунок якої фінансується соціальна система.

Тому для скандинавської моделі характерним є принцип:

«робота є основою соціальної безпеки».

Держава при цьому не просто виплачує допомогу безробітним, а намагається сприяти їх поверненню до зайнятості.

5. Активна політика на ринку праці

Важливим елементом скандинавської моделі є **активна політика зайнятості**.

Її основними інструментами є:

- професійна перепідготовка;
- підвищення кваліфікації;
- допомога у пошуку роботи;
- підтримка мобільності працівників;
- програми працевлаштування;
- стимулювання роботодавців до створення робочих місць;
- підтримка молоді на ринку праці.

Це означає, що соціальна система повинна не лише компенсувати втрату доходу, а й допомагати людині адаптуватися до структурних змін економіки.

Саме тому скандинавська модель часто розглядається як система, здатна поєднати **економічну гнучкість та соціальну безпеку**.

6. «Флексик'юріті» як поєднання гнучкості та безпеки

Особливо яскраво ця особливість проявляється у Данії, де сформувалася модель, яку називають **flexicurity** — від поєднання англійських слів *flexibility* та *security*.

Її сутність полягає у тому, що роботодавці отримують значну свободу пристосовувати чисельність працівників до економічної ситуації, тоді як працівники отримують соціальний захист та підтримку у випадку втрати роботи.

Тобто:

гнучкість для підприємства + соціальна безпека працівника + активна політика зайнятості.

Саме датський досвід значною мірою вплинув на формування європейської концепції flexicurity. Дослідження М. Bekker показує, що концепція європейської flexicurity значною мірою була натхненна практиками Данії та Нідерландів, де намагалися поєднати гнучкість ринку праці із соціальною безпекою.

Таким чином, у скандинавській моделі **соціальний захист не обов'язково означає максимальний захист конкретного робочого місця.** Натомість держава значною мірою захищає людину під час переходу від одного робочого місця до іншого.

Це принципова відмінність від моделі, у якій головним завданням трудового законодавства є максимально тривале збереження конкретного робочого місця.

7. Соціальне партнерство та колективне регулювання заробітної плати

Ще однією фундаментальною рисою скандинавської моделі є **сильні організації роботодавців і профспілки.**

У багатьох випадках умови праці та рівень заробітної плати визначаються не безпосередньо державою, а через колективні переговори.

Важливу роль відіграє **трипартизм**, тобто взаємодія:

держава — роботодавці — працівники.

Північна модель соціального партнерства характеризується високою організованістю профспілок і роботодавців, широким охопленням колективними договорами, високим рівнем довіри та координацією переговорів.

ОЕСД також зазначає, що всі північні країни, за винятком Ісландії, мають організовані та координовані системи колективних переговорів; для них характерна значна роль галузевих угод та координація між різними рівнями переговорів.

Це дозволяє узгоджувати інтереси працівників і підприємств та знижує ймовірність масштабних трудових конфліктів.

8. Гендерна рівність та використання людського потенціалу

Ще однією характерною рисою скандинавської моделі є значна увага до **гендерної рівності.**

Політика держави спрямована на те, щоб і чоловіки, і жінки мали можливість брати участь у трудовій діяльності.

Для цього використовуються:

- оплачувані батьківські відпустки;
- доступні послуги з догляду за дітьми;
- гнучкі форми зайнятості;
- підтримка повернення батьків на ринок праці;
- рівні можливості в освіті та зайнятості.

За оцінкою OECD, гендерна рівність є інтегрованою частиною північної соціальної моделі, а політика щодо сімей із дітьми покликана одночасно підтримувати добробут сім'ї та участь обох батьків у ринку праці.

Отже, соціальна політика в цьому випадку одночасно виконує функцію **розвитку людського капіталу та розширення трудового потенціалу економіки.**

9. Високий рівень суспільної довіри

Функціонування скандинавської моделі значною мірою залежить від високого рівня довіри між громадянами, бізнесом, профспілками та державними інститутами.

Висока довіра знижує трансакційні витрати, полегшує укладання колективних угод, сприяє дотриманню податкових правил і робить можливим функціонування масштабної системи соціального перерозподілу.

Саме тому неможливо просто механічно перенести скандинавську модель в іншу країну шляхом збільшення податків і державних видатків. Вона спирається на цілу систему інститутів — довіру, соціальний діалог, відповідальність, ефективне державне управління та високу економічну активність.

Сучасні особливості та проблеми скандинавської моделі

Попри значні успіхи, скандинавська модель не є незмінною та не позбавлена проблем.

Серед основних сучасних викликів можна виділити:

1. Старіння населення. Зростання частки людей похилого віку збільшує потребу в пенсійному забезпеченні, медичних та соціальних послугах.

2. Зростання вартості соціальних послуг. Універсальна система соціального забезпечення потребує значних бюджетних ресурсів. OECD, зокрема, зазначає, що Данія стикається зі зростанням витрат на державні послуги та необхідністю підвищення їх ефективності.

3. Високе податкове навантаження. Високі податки є необхідною умовою фінансування соціальної моделі, але водночас можуть впливати на стимули до праці, підприємництва та інвестування. Тому країни Північної Європи постійно шукають оптимальний баланс між рівнем оподаткування та якістю суспільних послуг.

4. Цифрова та технологічна трансформація. Автоматизація, штучний інтелект та цифровізація змінюють структуру зайнятості й потребують постійного оновлення навичок працівників.

5. Міжнародна конкуренція. Невеликі відкриті економіки значною мірою залежать від зовнішньої торгівлі та глобальних ланцюгів створення вартості.

6. Екологічна трансформація. Північні країни активно реалізують політику декарбонізації, але перехід до низьковуглецевої економіки потребує значних інвестицій.

Наприклад, OECD у дослідженні економіки Данії 2026 р. відзначає високу продуктивність і низьку нерівність, але одночасно наголошує на необхідності підвищення темпів продуктивності, збереження фінансової стійкості соціальної моделі та ефективного використання державних ресурсів.

Основні характеристики скандинавської моделі

Узагальнити основні риси скандинавської економічної моделі можна таким чином:

Характеристика	Прояв
Економічна основа	Ринкова економіка, приватна власність, конкуренція
Роль держави	Значна, але переважно через регулювання, соціальну політику та надання суспільних послуг
Соціальна політика	Універсальна система соціального забезпечення
Оподаткування	Відносно високий рівень податків
Перерозподіл	Значний перерозподіл доходів через податки та трансферти
Ринок праці	Висока зайнятість, активна політика зайнятості
Соціальне партнерство	Сильні профспілки та організації роботодавців
Заробітна плата	Значна координація через колективні переговори
Flexicurity	Поєднання гнучкості для підприємств і соціальної безпеки працівників
Людський капітал	Значні інвестиції в освіту, охорону здоров'я та професійні навички
Гендерна політика	Висока участь жінок у ринку праці та підтримка сімей
Економічна відкритість	Значна роль зовнішньої торгівлі
Соціальна мета	Низька нерівність, рівні можливості та високий рівень добробуту
Основні виклики	Старіння населення, продуктивність, фінансування соціальної держави, цифровізація та зелений перехід

Скандинавська модель є особливим варіантом змішаної економічної системи, який демонструє можливість поєднання високої економічної ефективності з розвиненою системою соціального захисту.

Її принципова особливість полягає не просто у високих соціальних видатках, а у взаємодії економічної, соціальної та трудової політики.

Список використаної літератури:

1. Соціальна ринкова економіка: орієнтири для євроінтеграційних трансформацій України. 2015. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=928494ac-b8a9-21f2-b6e5-099c1faf1f66&groupId=252038.
2. Супрун Н.А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення західної німеччини (1945-1962 рр.). Історія нар, госп-вата екон. думки України. 2022. Вип. 55. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c8e45f55-85ca-4460-a45b-2a16f0069bc8/content>. DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039>
3. Дідківська Л.В. Еволюція англосаксонської моделі економіки: соціальний вимір. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2023. № 25. DOI 10.36074/grail-of-science.17.03.2023.001.
4. Economics in Context Initiative, Global Development Policy Center, Boston University, 2021. URL: <https://www.bu.edu/eci/files/2021/08/Comparative-Economic-Systems.pdf>.
5. Index of Economic Freedom. URL: <https://economicfreedom.heritage.org/pages/report>.
6. Barth E., Moene K. O., Willumsen F. The Scandinavian model—An interpretation. Journal of Public Economics. 2014. Vol. 117. P. 60–72. DOI: 10.1016/j.jpubeco.2014.04.001.
7. OECD. Negotiating Our Way Up: Collective Bargaining in a Changing World of Work. Paris: OECD Publishing, 2019.
8. OECD. The Labour Market Impact of the COVID-19 Crisis in the Nordic Countries: Nordic Lessons for an Inclusive Recovery? Paris: OECD Publishing.
9. OECD. Is the Last Mile the Longest? Economic Gains from Gender Equality in Nordic Countries. Paris: OECD Publishing, 2018.
10. Nordic Council of Ministers / Nordic Health and Welfare Statistics. About the Nordic Welfare Model. 2024. URL: <https://nhwstat.org/>